

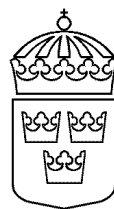
Riksdagens protokoll

2003/04:29

Måndagen den 17 november

Kl. 10.00 – 11.48

Protokoll
2003/04:29

1 § Justering av protokoll

Justerades protokollen för den 10 och 11 november.

2 § Meddelande om frågestund

Andre vice talmannen meddelade att vid frågestunden *torsdagen den 20 november kl. 14.00* skulle följande statsråd närvara:

Statsrådet Pär Nuder, utbildningsminister Thomas Östros, statsrådet Lars-Erik Lövdén, statsrådet Barbro Holmberg och statsrådet Carin Jämtin.

3 § Anmälan om fördröjda svar på interpellationer

Till riksdagen hade inkommit följande skrivelser:

Interpellation 2003/04:61

Till riksdagen

Interpellation 2003/04:61 av Per Landgren (kd) om arvsskatt för mark och samboende

Interpellationen kommer att besvaras den 28 november 2003.

Orsaken är plenifri vecka, utlandsresa samt andra externa engagemang.

Stockholm den 5 november 2003

Finansdepartementet

Bosse Ringholm

Interpellation 2003/04:104

Till riksdagen

Interpellation 2003/04:104 av Rolf Gunnarsson om försvarets situation

Interpellationen kommer att besvaras torsdagen den 27 november 2003.

Skälet till dröjsmålet är tjänsteresor.
Stockholm den 13 november 2003
Försvarsdepartementet
Leni Björklund
Enligt uppdrag
Helena Lindberg
Expeditions- och rättschef

*Svar på
interpellationer*

4 § Svar på interpellation 2003/04:62 om transsexuellas situation

Anf. 1 Socialminister LARS ENGQVIST (s):

Fru talman! Martin Andreasson har frågat mig vilka åtgärder jag ämnar vidta för att utreda sjukvårdens resurstilldelning för behandling av transsexualism, om jag är beredd att tillsätta en utredning i syfte att utvärdera lagen (1972:119) om fastställande av könstillhörighet i vissa fall samt om jag är beredd att vidta skyndsamma åtgärder för att föreslå ett avskaffande av förbudet att leva i äktenskap eller partnerskap för den som ansöker om ny juridisk könstillhörighet.

Lagen om fastställande av könstillhörighet i vissa fall är från 1972, och mycket har, precis som Martin Andreasson skriver, hänt sedan dess. Ny lagstiftning har tillkommit, och människors attityder har ändrats i flera avseenden. Detta sammantaget kan innebära att det finns anledning att se över lagen.

Som regel krävs det en längre utredning inom psykiatrin av transsexuella patienter som behöver kirurgisk behandling för att genomgå könsbyte. Den psykiatriska vården har därför betydelse för denna patientgrupp. I syfte att stärka psykiatrin har regeringen dels anslagit medel genom den nationella handlingsplanen för utveckling av hälso- och sjukvården, dels nyligen tillsatt en nationell psykiatrisamordnare. Detta är två initiativ som båda avser att förbättra psykiatrin och som kommer alla inom psykiatrin till del.

Sjukvårdens resurstilldelning för behandling av transsexualism faller inom ramarna för landstingens ansvar.

Anf. 2 MARTIN ANDREASSON (fp):

Fru talman! Jag ber att få tacka socialministern för svaret. Jag vill också uttrycka min belåtenhet över att socialministern här visar på en betydligt mer öppen attityd när det gäller att se över lagen om fastställande av könstillhörighet i vissa fall än vad som tidigare varit fallet när frågan diskuterats och ventilerats med ministerns partikamrater i riksdagen.

Denna fråga har ju inte kommit upp nu. Det har under en följd av år från olika partier i riksdagen väckts motioner där man efterlyst en översyn. Den majoritet som funnits i socialutskottet har emellertid varit ointresserad av att ens öppna för en diskussion i frågan.

Samtidigt skulle jag bli ännu mer belåten och uttrycka min tillfredsställelse i ännu starkare ordalag ifall socialministern undanröjde den oklarhet som han lämnar i sitt svar när han säger att på grund av att lagen tillkommit 1972 och sedan dess i centrala avseenden inte ändrats *kan*

detta sammantaget innebära att det finns anledning att se över lagen. Jag skulle vilja ha ett klart besked från socialministern om han kommer att vidta åtgärder för att lagen ska ses över.

Den här frågan berör en till antalet mycket liten grupp i samhället. Det är naturligtvis alltid riskabelt att jämföra olika diagnoser, men jag törs säga att av alla de sjukdomsdiagnoser som finns är transsexualism en av de mest smärtsamma diagnoser man kan få. Den ställer den enskilde individen inför några av de mest centrala existentiella frågorna.

Det har under en följd av år framkommit central kritik mot denna lag för att den faktiskt hindrar människor från att få den behandling som de är i behov av, och därför är det viktigt att lagen skyndsamt ses över.

Jag skulle vilja att socialministern också lämnade klart besked i två andra avseenden. Det ena gäller att översynen – förutsatt att den kommer till stånd – har ett bredare perspektiv än enbart själva regelverket i 1972 års lag. Det är angeläget att man också ser på vissa övriga frågor som handlar om de transsexuellas situation i samhället, till exempel stöd till transsexuellas organisationer. Diskrimineringsfrågorna har ju redan hamnat i Diskrimineringskommittén, och dem kan vi därför i detta sammanhang lämna utanför. Det är det första.

Det andra är att jag också skulle vilja ha socialministerns besked om han är beredd att föreslå ett skyndsamt upphävande av förbudet för personer som är gifta eller lever i partnerskap att få behandling för sin transsexualism. Det är ett akut humanitärt problem att patienter i dag tvingas skilja sig från dem de älskar för att kunna få behandling för sin diagnos. Och det är, fru talman, såvitt jag vet den enda diagnos där sjukvården ställer krav på att patienten ska ha ett visst civilstånd för att kunna få behandling.

På dessa två frågor önskar jag ett tydligare svar från socialministern.

Anf. 3 Socialminister LARS ENGQVIST (s):

Fru talman! Jag ska ge Martin Andreasson mycket enkla svar. Anledningen till att jag inte skrivit tydligare kring frågan om översyn är helt enkelt att vi i Regeringskansliet behöver diskutera inriktningen på en sådan översyn. Det jag kan ge besked om är att jag kommer att ta initiativ till en sådan diskussion så att vi får en översyn av lagen.

Vi har också frågat hur uppfattningarna om gällande lagstiftning är, och som exempel kan jag nämna att Socialstyrelsens rättsliga råd anser att lagen behöver ses över. Det är alltså inte bara Martin Andreasson och andra som tycker att det är dags för en översyn. Jag kommer att ta initiativ till en sådan diskussion för att få en så snabb översyn som möjligt.

Det som är alldeles uppenbart i lagstiftningen, utöver andra brister, är regeln om att fastställelse bara får meddelas för ogift svensk medborgare. Detta hänger naturligtvis samman med den gamla lagstiftningen. Eftersom det enligt den gamla lagstiftningen endast var män och kvinnor som kunde ingå äktenskap blev detta sannolikt en följd av övrig lagstiftning.

Det blir dock alldeles orimligt med den nya lagstiftningen om partnerskap. Det ska vara tillåtet för två män eller två kvinnor att leva tillsammans under samma villkor som i ett äktenskap, och i det läget blir den gamla lagstiftningen naturligtvis alldeles orimlig. Man ska inte behöva ta ut skilsmässa ifall man även fortsättningsvis vill leva tillsammans

och den ene genomgår ett könsbyte. Just denna regel är det kanske tydligaste beviset för att lagstiftningen är omodern och inte passar med de värderingar och synsätt som vi har i dag.

Jag utgår från att översynen också kommer att handla om det bredare perspektiv som Martin Andreasson efterlyser, men direktiv till en sådan utredning får vi diskutera när vi noggrannare har tänkt igenom frågan. Jag vill dock ge beskedet från regeringens sida att vi anser att det är dags att göra en översyn.

Anf. 4 MARTIN ANDREASSON (fp):

Fru talman! Det är precis som Lars Engqvist säger: Det är inte enbart jag själv som interpellant som har uppmärksammat frågan, utan det är till att börja med en rad organisationer som på olika sätt företräder transsexuella och transsexuellas intressen. I riksdagen har frågan uppmärksamats under en följd av år av ledamöter från olika partier, bland annat socialministerns eget parti. Jag har själv förtroendet att vara ordförande i riksdagens tvärpolitiska HBT-grupp inom vars arbete denna interpellation har tillkommit och där sammanlagt ett 60-tal ledamöter och tjänstemän deltar.

Det är därför med stor tillfredsställelse som jag tar del av socialministerns förtydligande att regeringen kommer att ta initiativ till en översyn. Det är verkligen på tiden. I översynen är det angeläget att man inte bara tittar strikt på 1972 års lag utan också på angränsande frågor. Jag nämnde tidigare stöd till transsexuellas organisationer. Men vi har också frågan om hur sjukvården i dag bemöter de patienter som söker behandling på grund av transsexualism och vilka resurser man har att ta emot dem.

Socialministern konstaterar själv i sitt svar att själva resurstilldelningen faller inom ramarna för landstingens ansvar, och det är naturligtvis formellt fullständigt sant. Men samtidigt är det något av ett ickesvar i politisk mening, när det finns en oro från flera olika håll över att detta är en så liten och marginaliserad patientgrupp som dessutom lever under stark social press och på det sättet har extra stora svårigheter att själva ta till vara sina intressen.

Som socialministern själv var inne på har Socialstyrelsens rättsliga råd för några år sedan uttryckt oro för att det inte finns tillräckliga resurser inom Sjukvårds-Sverige för att kunna ge adekvat bemötande och adekvat behandling av personer som söker hjälp på grund av transsexualism.

På grund av att detta är en fråga som är så viktig för den patientgrupp den berör och deras anhöriga är det också viktigt att regeringen anger en tydlig tidsplan för översynen. Nu har vi fått besked om att socialministern vill ta initiativ till en översyn. Men jag efterlyser ett närmare besked om när översynen skulle kunna sätta i gång och vilken tidsram man ser framför sig när det gäller en proposition.

Här vill jag återigen komma tillbaka till frågan om civilstånd. Översynen kommer att få anledning att uppmärksamma ett flertal olika frågor. Men just frågan om att avskaffa kravet på att man ska vara ogift tycker jag är ett så brännande humanitärt problem att det vore önskvärt om regeringen vore beredd att där gå fram något snabbare än vad gäller de övriga förslagen och föreslå en skyndsam förändring, för det finns patienter som

i dag står inför hotet att tvingas skilja sig från den de älskar för att kunna få behandling.

Prot. 2003/04:29
17 november

Anf. 5 Socialminister LARS ENGQVIST (s):

Fru talman! Först något om landstingens ansvar och frågan om resurser. Det är landstingens ansvar att se till att även små patientgrupper får adekvat behandling. Det är Socialstyrelsens uppgift som tillsynsmyndighet att se till att enskilda patienter erbjuds den vård som de har rätt till. Det gäller egentligen oavsett vilken diagnosgrupp det är. Jag vill påpeka, vilket är viktigt, att Socialstyrelsen har ett ansvar att se till att sjukvårdshuvudmännen erbjuder också denna patientgrupp stöd och behandling, och det är där ansvaret ligger.

När det sedan gäller lagstiftningen kan jag inte ge ett mer utförligt svar än det som Martin Andreasson har fått. Jag kommer att ta initiativ till en översyn. Vi kommer så småningom att presentera ett direktiv till en sådan utredning. Då får vi också pröva omfattningen av översynen och också i vilken mån man ska tidigarelägga någon del, exempelvis frågan om huruvida det ska krävas att man är ogift svensk medborgare för att få behandling. Det är möjligt att frågorna ska hanteras med olika tidsperspektiv, men det får vi se när vi utarbetar direktiven. Jag kan inte ange exakt när vi gör det, men det ska ske skyndsamt. Avsikten är inte att vi ska dra det här i långbänk, som Thorbjörn Fälldin sade en gång i tiden, utan det ska ske ganska snabbt. Men eftersom vi bara har börjat diskutera detta kan jag inte ge något tydligare besked.

Anf. 6 MARTIN ANDREASSON (fp):

Fru talman! Vi är många som med stort intresse kommer att följa vad socialministern kommer att ta för initiativ på det här området.

När det gäller den utredning som socialministern nu har lovat att ta initiativ till för regeringens räkning tycker jag att det är angeläget att man ser till att den har en bred kontaktyta mot inte minst de patientgrupper som här är berörda. Jag tycker också att det skulle vara intressant att höra ministrarnas syn i sista inlägget på vilken parlamentarisk förankring som utredningen borde ha.

Det är naturligtvis, som socialministern konstaterar, landstingens ansvar vad gäller resurstilldelning till sjukvården, och det är Socialstyrelsen som är tillsynsmyndighet. Det konstaterar jag också i min interpellation. Därför tycker jag att socialministrarnas svar på den här punkten var något intetsägande. Men vi kanske inte kommer längre i just den här interpellationsdebatten utan får anledning att återkomma till det i något annat sammanhang.

Slutligen vill jag än en gång understryka vikten av att man när man tittar på direktiven till utredningen noga överväger möjligheten att gå snabbare fram i civilståndsfrågan. Att få behandling på grund av transsexualism och få ändrad könstillhörighet tror jag är en av de svåraste känslomässiga och existentiella resor som en människa kan göra under sitt liv. På den resan är det mycket ofta så att man tvingas lämna sin partner på vägen. Men i många fall vill partnern följa en hela vägen fram, och då är det inhumant att lagstiftningen i dag tvingar människor att skiljas åt på vägen mot en behandling för den diagnos som den ene lider av.

Svar på
interpellationer

Med detta, fru talman, vill jag tacka socialministern för den här interpellationsdebatten och ser med stor förväntan fram emot det fortsatta arbetet.

Anf. 7 Socialminister LARS ENGQVIST (s):

Fru talman! Det är möjligt att jag gör Martin Andreasson en smula besviken när jag inte lämnar några fler besked. Men jag vill berömma Martin för hans interpellation, som ju är ett stycke upplysning om hela problemkomplexet. Det är ovanligt att se en så omfattande interpellation, och jag rekommenderar den till läsning för alla som inte har fått den. Den är en nyttig genomgång av problemställningarna och av vad alltihop handlar om.

Det besked jag velat lämna är att det kommer en översyn, och det kanske är det viktigaste beskedet. Exakt hur direktiven ska se ut, hur vi ska hantera dem och i vilken mån det ska vara en parlamentarisk eller annan utredning har vi inte tagit ställning till ännu. Men om det hoppas jag att jag får återkomma med besked till Martin och till riksdagen i övrigt.

Överläggningen var härmed avslutad.

5 § Svar på interpellation 2003/04:68 om prioriteringar i sjukvården

Anf. 8 Socialminister LARS ENGQVIST (s):

Fru talman! Cristina Husmark Pehrsson har frågat mig vilka åtgärder jag ämnar vidta för att prioriteringar inom hälso- och sjukvården fortsatt ska gälla, vilka åtgärder jag ämnar vidta för att garantera vård i tid samt vilka åtgärder jag ämnar vidta för att inte patienter med vård- och omsorgsbehov ska nödgas betala vården två gånger.

Inledningsvis vill jag framhålla att alla som söker vård ska erbjudas en medicinsk bedömning av sitt hälsotillstånd. Patienten ska ges upplysningar om detta och om de behandlingsmetoder som står till buds.

Prioriteringar har alltid gjorts i vården. Många gånger har dessa val och bortval gjorts både outtalat och utan möjlighet till insyn. För att leva upp till hälso- och sjukvårdslagens krav på vård på lika villkor för hela befolkningen och för att stärka patientens ställning är det viktigt att synliggöra prioriteringsarbetet och se till att det sker på ett öppet sätt och utifrån tydliga riktlinjer.

Prioriteringar av enskilda patienter kan aldrig ske efter i förväg fastställda mallar. Däremot kan prioriteringsrekommendationer, utarbetade av den medicinska professionen och öppet redovisade, vara en god vägledning för läkarens bedömning i mötet med den enskilda patienten.

I april 1997 ställde sig riksdagen bakom de riktlinjer för prioriteringar inom hälso- och sjukvården som föreslagits i propositionen *Prioriteringar inom hälso- och sjukvården* (prop. 1996/97:60).

Sedan den 1 juli 1997 finns därmed en allmän prioriteringsregel i 2 § hälso- och sjukvårdslagen (HSL) som lägger fast att den som har det största behovet av hälso- och sjukvård ska ha företräde till vården. Därutöver har ett tillägg gjorts i 2 § i HSL med innebörden att varje patient

som vänder sig till hälso- och sjukvården snarast ska ges en medicinsk bedömning av sitt hälsotillstånd om det inte är uppenbart obehövt.

Huvudansvaret för tillämpningen av riksdagsbeslutet om prioriteringar ligger på sjukvårdshuvudmännen. Riksdagens beslut innebär samtidigt en tydlig markering av behovet av öppenhet när det gäller prioriteringar.

Med anledning av riksdagens beslut har regeringen gett Socialstyrelsen i uppdrag att bedriva ett långsiktigt arbete med att utveckla metoder för tillämpningen av riksdagsbeslutet om prioriteringar. Socialstyrelsens arbete ska bidra till att frågan om prioriteringar integreras i sjukvårdshuvudmännens planeringsarbete på alla nivåer med medvetna och öppna prioriteringar som följd.

Det finns således en klar lagstiftning och ansvarsfördelning på området samtidigt som regeringen genomför satsningar och tillför extra medel.

Då det gäller frågan om vilka åtgärder som jag ämnar vidta för att garantera vård i tid vill jag framhålla att regeringen satsar 3,6 miljarder kronor under åren 2002–2004 för att öka tillgängligheten inom hälso- och sjukvården. Användandet av dessa medel regleras i en överenskommelse mellan staten och Landstingsförbundet och ska oavkortat gå till åtgärder som kortar köer till behandling och förbättrar informationen till patienterna. Från och med den 1 januari i år gäller dessutom det fria vårdvalet i hela landet. Detta innebär att patienter har möjlighet att vända sig till ett annat landsting än hemlandstinget för att få vård i tid.

Avslutningsvis vill jag framhålla att vård ska ges efter behov, inte efter förmåga att betala. Den lagstiftning och de riktlinjer som finns är till för att garantera att den patient som har störst behov av vård också får denna vård. Jag kommer att fortsätta att stödja utvecklingsarbetet på området och följer noga utvecklingen i landstingen.

Anf. 9 CRISTINA HUSMARK PEHRSSON (m):

Fru talman! Tack så mycket för svaret! Jag tycker att det ska bli intressant att under några minuter diskutera bakomliggande orsaker lite mer och följderna av en sådan här förändring – prioriteringslistan – som sker nu utan att man har en hållbar vårdkedja.

Man kallar det för indikationsskärpningar eller ransoneringar – det man nu gör i Östergötland, när man helt värderar bort eller ned vissa diagnoser. I svaret till mig skriver Lars Engqvist att han kallar detta för ett utvecklingsarbete. Det är bara det att jag ser ingen större utveckling med att man flyttar ned personer på prioriteringslistan. Som jag ser det är det i stället en ren panikåtgärd för ekonomins skull.

På Östergötlands läns landstings hemsida kan man läsa att landstinget går back med 300 miljoner nästa år. Sedan står det: Därför har hälso- och sjukvårdsnämnden arbetat med att begränsa utbudet av länssjukvård. Det är alltså anledningen. Det är det ekonomiska bakslaget som gör att man begränsar detta, och det har inte så mycket med människovärdesprinciper eller behovsprinciper att göra. Men det ska ärligt sägas att Landstinget i Östergötland försöker finna vägar för att komma till rätta med sitt ekonomiska underskott och ta ansvar för vård och omsorg. Jag tycker att det är modigt att så här öppet ta fram den diskussionen och våga erkänna att man har en sjukvård i kris.

Prot. 2003/04:29

17 november

Svar på
interpellationer

Också statsministern pratar nu om ekonomisk kris, möjligt basutbud, tilläggsförsäkringar och egenansvar, socialministern! Jag läste i dag Lars Isakssons och socialministerns inlägg i Barometern. Det var nog skrivet innan statsministern i torsdags lade fram det här. Socialministerns gamla retorik om moderata försäkringslösningar kommer ju helt på skam här! Sanningen är att det är i dag det köps privata sjukförsäkringar som aldrig förr i det här landet.

Prioriteringarna i Östergötland blir fel därför att man inte kommer så långt med de besparingar som man gör på 37 ½ miljon kronor. Man säger ju att man ska föra över patienterna till primärvården, som inte är utrustad för detta. Samtidigt finns det patienter som fick en viss vård förut men som nu lämnas helt utan. För de diagnoser som lämnas helt utanför gäller inte i dag fritt vårdsökande i hela landet, socialministern. Det har jag fått uppgift om från Östergötlands läns landsting. Dessa diagnoser kommer man inte heller att betala för i ett annat landsting eftersom man har valt bort dem i Östergötland. Det gäller till exempel lätta variser och lätta prostatiter.

Vi ser ingenting av vårdgarantin – vi har inte sett röken av den. Primärvårdspengarna når inte fram. Personalens kompetens tas inte till vara. Och sist men inte minst, socialministern, har landstingen överlevt sig själva som huvudmän för sjukvården!

I takt med neddragningarna skär man i prioriteringarna. Min fråga till socialministern blir därför: Är detta ett rimligt skäl till förändring av den prioriteringsordning som har antagits här i riksdagen?

Anf. 10 Socialminister LARS ENGQVIST (s):

Fru talman! När Cristina Husmark Pehrsson och jag diskuterade denna fråga senast sade jag att det vore bra om alla tog reda på vad som hade hänt i Östergötland. Jag har nu gjort det.

Så här är det: Den prioriteringsdiskussion som har kommit fram nu är ett resultat av ett arbete som har pågått i sju år. I sju år har man haft ett medicinskt programarbete med syfte att enligt riksdagens beslut gå igenom hur man ska kunna ge fungerande rekommendationer till läkarna inom Östergötlands läns landsting. Man har försäkrat mig att det inte har varit avsikten att exkludera några patienter. Varje patient ska få sin bedömning, och varje patient är unik. Men när läkaren ska reflektera över vilka behandlingar man ska rekommendera för den enskilda patienten kan det vara ett stöd att man har den här typen av rekommendationer. Det har i den allmänna debatten presenterats som om man inte skulle vara välkommen till vården för att få en bedömning. Nu säger man alldeles tydligt att det aldrig har varit avsikten. Det är inte så listan har arbetats fram.

Det medicinska programarbetet har pågått i sju år och har alltså i sig ingen koppling till den ekonomiska situationen. Men när man nu redovisar en budget för Östergötlands läns landsting försöker man också ta hänsyn till vilken effekt ett medvetet prioriteringsarbete får för budgeten. Jag kan upplysa om att Landstinget i Östergötland omsätter 8 miljarder kronor. Nettokostnaderna är 6 miljarder. Man har gjort ett sparbetning på ungefär 300 miljoner kronor, som man ska ta hem genom strukturella förändringar. Man tror att man skulle kunna spara 37 miljoner kronor genom att använda den prioriteringsrekommendation som det medicinska

programarbetet har utarbetat. Det handlar alltså inte om att man gör en prioriteringsordning beroende på att man har ekonomiska problem, utan det handlar om en prioriteringsdiskussion som har förts under mycket lång tid med läkarna – inte med politikerna – och att man nu försöker lägga in detta.

Jag tror att den prioriteringsdiskussionen behöver föras i hela den svenska sjukvården. Men man ska göra det med utgångspunkt i att *alla* patienter är välkomna. I Sverige betalar man inte för att få en bedömning. I Sverige behöver man inte försäkra sig för att få möta en läkare. Man ska ha rätt till det oavsett sin ekonomiska situation. Det är den viktiga principen. Att man sedan i sjukvården har förnuftig, medicinskt motiverad prioritering handlar om att se till att vi har en modern sjukvård i Sverige.

Jag kan upplysa om att BBC i lördags hade en fantastiskt spännande nyhet. Läs den, Cristina Husmark Pehrsson, så ska jag berätta vad det handlar om!

Anf. 11 CRISTINA HUSMARK PEHRSSON (m):

Fru talman! Hade BBC också lyssnat på statsministerns frågestund i torsdags? Då kanske man får revidera detta och inte sända det i repris.

Moderaterna vill också att patienterna ska vårdas på rätt nivå. Men vi vill ha vårdkedjan klar innan man sätter i gång med de förändringar som nu sker. 37,5 miljoner kronor ska sparas. Men det görs ju inte, eftersom man säger att närsjukvården ska ta patienterna. De måste väl för katten kosta någonting!

Angående en hållbar vårdkedja tycker jag att det här är märkligt. Vi har lagt fram ett stort antal förslag för att hålla vårdkedjan säker. Regeringen säger hela tiden nej. Vi vill ge fler möjligheter att bedriva sjukvård och omsorg. Regeringen är monopolkramare.

Vi har avsatt 3 ½ miljard kronor för två år för en vårdgaranti som garanterar att folk ska få vård i tid. Regeringen lovar och lovar, år efter år. Ingenting händer.

Vi vill att företagshälsovården ska få möjlighet att skriva ut sjukintyg och få avtal igen. Men regeringen säger nej.

Vi vill att de läkare som vill och kan arbeta mer också ska få göra detta. Socialdemokraterna förbjuder bisysslor och ger avtalspension. 17 läkare i Östergötland i 60-årsåldern har avtalspension.

Vi vill att specialistläkare också ska arbeta inom primärvården. Det gynnar särskilt barn, psykiskt sjuka och äldre. Regeringen säger nej.

Vi vill att sjuksköterskor ska få utökad förskrivningsrätt och möjlighet att starta eget, till exempel som diabetessköterska eller demenssköterska. Socialdemokraterna säger nej.

Det visar bara att vi tänker i en vårdkedja och att Socialdemokraterna säger nej.

Det finns alltså en brist i vårdpolitiken. I Expressen från den 13 november kan vi läsa om alla dessa personer som inte får rehabilitering. De vill inget hellre än att arbeta eller utbilda sig. De lämnas helt utan möjlighet till rehabilitering. De många har blivit uppsagda och därför ställts utanför systemet.

Vi vill ge 1,6 miljarder kronor till försäkringskassan för att kunna ge bättre rehabilitering. Men vad händer med regeringens sjukvårdspolitik?

Jo, försäkringskassan sitter med 200 miljoner kronor mer för rehabilitering men använder dem inte utan skickar tillbaka dem till Riksförsäkringsverket. För 200 miljoner kronor hade de här personerna kunnat få en god rehabilitering. Det kallar jag inte för en hållbar vårdkedja.

Fru talman! Dessutom är landstingen gjorda för 70-talet. Modellen fungerar inte längre. Det är inte fler politiker man efterfrågar när man är sjuk – det är vård.

Därför, Lars Engqvist, lägg ned landstingen – inte värden! Det är inte många som skulle sakna landstingen. Det är nog bara vänsterpolitikerna som skulle göra det. Låt i stället finansieringen av värden bli statlig och låt oss få en likvärdig vård över hela landet!

Min fråga till Lars Engqvist blir därför: Är Lars Engqvist beredd att avveckla landstingen som huvudman för sjukvården?

Anf. 12 Socialminister LARS ENGQVIST (s):

Fru talman! Jag hann inte berätta vad det var för nyhet som BBC hade. En stor grupp forskare i England har gått igenom sjukvårdssystemen i 19 industriländer. Man har följt upp WHO:s lista, som ju kom för några år sedan, och gjort en genomgång av de kriterier som WHO använt. Sedan listar man sjukvårdssystemen i dessa 19 industriländer. Först kommer Sverige. Det är tre kriterier man har använt. Det ena är sjukvårdens tillgänglighet, det andra är resultaten för hälsan och det tredje är sjukvårdens finansiering och om man använder resurserna effektivt.

Det intressanta med den undersökning som BBC redovisar är framför allt att man underkänner det brittiska systemet i den engelska debatten. Storbritannien har tidigare kommit ganska högt upp på listan, men nu kommer man på näst sista plats. Det brittiska systemet har inga landsting. Det är helt statligt och centralt styrt. Det är från London sjukvården styrs.

Med en sjukvård där man inte har möjlighet till en regional påverkan och där man inte har en öppen debatt region för region, som vi faktiskt har i Sverige i dag, får man inte med automatik ett bättre sjukvårdssystem. Det visar den undersökning som BBC redovisar.

Tro inte att ett förstatligande av sjukhusen leder till mer dynamik och mer förändringsvilja än vad vi har i en decentraliserad sjukvårdsorganisation! Jag säger inte att landstingen som de i dag fungerar är perfekta, och jag säger inte att staten inte har ett ansvar. Men jag tror att vi lurar oss själva om vi tror att vi får ett bättre sjukvårdssystem om staten tar över. Vi ska vara stolta över att de brittiska forskarna sätter den svenska sjukvården så högt. Med tanke på den debatt som förs till och från i Sverige kan det vara en smula överraskande.

Det svenska sjukvårdssystemet har problem, men vi har mindre problem än vad de flesta andra länder har när det gäller att finansiera sjukvården och ge alla tillgång till god sjukvård.

Anf. 13 CRISTINA HUSMARK PEHRSSON (m):

Fru talman! Vi ska tala om för alla de personer som inte fick rehabilitering att de ska vara tacksamma att de bor i Sverige. Visserligen har vi lite problem, men det är inte så farligt, och de ska vara glada för det.

Sedan kan jag konstatera att socialministern och statsministern är på kollisionskurs. Det gäller det som statsministern sade i torsdagens frågestund om att staten inte kan stå för hela tryggheten. Statsministern har

tydligt tagit intryck av varningsropen från Senior 2005 om den ekonomiska och demografiska utvecklingen framöver och insett att någonting måste göras. Det hedrar honom.

Själv har jag i ett antal debatter försökt att förmå socialministern att inse detsamma, men utan framgång. Jag tycker att socialministern har viftat bort farhågorna inför framtiden alldeles för lätt. Problemen och framtiden är här och nu.

Om det är som Lars Engqvist säger, att vi har det så jättebra, behöver vi inte tro på Lars Isaksson när han säger att det behövs mer resurser. Landstingen ropar. I Dalarna ställer man in betalningarna och vill gå i konkurs. Då ska vi säga att det inte är så farligt och att Sverige ligger väldigt högt upp på listan.

Min avslutningsfråga handlar om att i Gotlands Allehanda i november för ett år sedan skriver socialministern en debattartikel med rubriken Vård på lika villkor kräver reformer och förnyelse. Jag tycker att ni har misslyckats, Lars Engqvist, och är ansvariga för den sjukvårdskris som jag tycker finns här. Alla de lösningar som vi andra partier kommer med har ni misstänkliggjort med retorik. Därför vill jag fråga: Vilka reformer och vilken förnyelse vill Lars Engqvist se inom den svenska sjukvården som han anser är så bra och ligger så högt upp på listan?

Anf. 14 Socialminister LARS ENGQVIST (s):

Fru talman! Cristina Husmark Pehrsson borde kanske lyssnat noggrant till vad statsministern faktiskt sade. Han talade om socialförsäkringarna. Han talade om att kostnaderna för socialförsäkringarna nu hotar de andra delarna av välfärdssystemet. Han vill se till att vi för över resurser från det som går till socialförsäkringar i dag till sjukvården eller vård, skola och omsorg, som han uttrycker det.

Jag har exakt samma uppfattning. Ska vi klara den svenska sjukvården i framtiden krävs det ökade resurser. I dag avsätter vi ungefär 8,5–8,7 % av BNP till sjukvården. Som ett resultat av bland annat den demografiska förändringen behöver sjukvården få ökade resurser.

Jag säger "bland annat", därför att vad som händer med sjukvården är ökade anspråk på den medicinska utvecklingen och möjlighet att erbjuda bot och lindring för sjukdomar som vi i dag inte kan ge bot och lindring för.

Vi behöver öka resurserna, och det är viktigt att vi kan hitta en väg för detta. Vi kan inte betala socialförsäkringssystem som bara skenar i väg och tro att vi samtidigt ska lösa sjukvårdens problem. Detta påpekade Göran Persson mycket klokt. Det är viktigt att vi får en översyn av det, men det har faktiskt inte direkt med sjukvårdens finansiering att göra. Sjukvårdens finansiering ska vara allmän, vi ska finansiera den tillsammans och vi ska göra det via skatter. Det handlar om att skapa ett samhällsekonomiskt utrymme för detta.

Det finns en rad saker som måste ske i sjukvården. Det är bara att titta på det som nu sker i landstingen. Det sker stora strukturella förändringar, satsningar på primärvården, sammanslagningar av enheter för att få bättre kvalitet i sjukvården och en utveckling av arbetsmetoder för att hitta en bättre organisation. Det handlar om att riva gränserna mellan olika yrkesgrupper i sjukvården. Det gäller att utveckla sjukvården till en

Svar på
interpellationer

modern arbetsplats. Detta arbete sker nu, och det sker med stöd av regeringen. Vi har satsat pengar just för att reformera sjukvården.

Vi säger emellertid nej till att skifta system från en sjukvård som ska ges till alla på lika villkor till ett sjukvårdssystem där man ska försäkra sig. Det kanske är där vi skiljer oss åt.

Överläggningen var härmed avslutad.

6 § Svar på interpellation 2003/04:77 om äldres fallolyckor

Anf. 15 Socialminister LARS ENGQVIST (s):

Fru talman! Linnéa Darell har frågat mig om jag kommer att ta initiativ till en översyn rörande äldres säkerhet med anledning av alarmrande siffror om fallolyckor bland äldre.

Det höga antalet fallolyckor bland äldre och de konsekvenser de får är oroande. Dessa olyckor orsakar samhället stora kostnader, men framför allt orsakar de personligt lidande.

Många äldre är osäkra på vilka insatser som samhället ställer upp med den dag de behöver hjälp. Både kommuner och landsting är ålagda ett ansvar enligt socialtjänstlagen och hälso- och sjukvårdslagen att arbeta med att förebygga ohälsa, bland annat genom att ge upplysningar om metoder för att förebygga sjukdom eller skada. Till socialnämndens uppgifter hör att göra sig väl förtrogen med levnadsförhållandena i kommunen, att informera om socialtjänsten samt att genom uppsökande verksamhet och på annat sätt främja förutsättningarna för goda levnadsförhållanden.

Uppsökande verksamhet är ett viktigt instrument för att utveckla kunskaperna om hur man förebygger ohälsa och vårdbehov hos äldre. Kommunerna bör ta till vara erfarenheterna av försöksverksamheterna med förebyggande hembesök som bedrevs under åren 1999–2001 inom det så kallade äldreprojektet. Erfarenheterna från försöksverksamheterna är till stor hjälp när det gäller att utveckla de hälsofrämjande perspektiven inom äldreomsorgen. Ett förebyggande arbetssätt kan stärka den enskildes förmåga och bidra till bättre livskvalitet. Regeringen kommer i diskussion med Svenska Kommunförbundet att pröva hur kommunerna kan stimuleras till att erbjuda alla äldre hembesök.

På initiativ av regeringen har tillsynen av vården av och omsorgen om äldre förstärkts från och med år 2003 i form av kraftigt ökade resurser till såväl Socialstyrelsen som länsstyrelserna. De regionala tillsynsenheterna vid Socialstyrelsen har fått förstärkning som ska användas dels till att utöka antalet tillsynsinsatser, dels till att utveckla tillsynen av insatser i äldreomsorgen som innehåller inslag av både vård och omsorg. Äldreskyddsombuden vid länsstyrelserna ska i sitt arbete samverka med Socialstyrelsen och andra aktörer som har till uppgift att upprätthålla kvaliteten inom äldreomsorgen, exempelvis de kommunala äldreombudsmännen. Äldreskyddsombuden har möjlighet att i samverkan med bland annat Socialstyrelsen och kommunerna utöva tillsyn över de äldres säkerhet, som exempelvis fysisk tillgänglighet, lås, larm och rutiner för tillämpning av lex Sarah samt brandskydd.

Länsstyrelserna ska senast den 1 december 2003 lämna en redovisning till Socialdepartementet av äldreskyddsombudens verksamhet under året.

Socialstyrelsen kommer senast den 15 juni 2004 att redovisa för regeringen bland annat hur äldreskyddsombudens tillsyn genomförts, exempel på god vård och omsorg som uppmärksammats i tillsynen, brister och missförhållanden som påträffats och, om påtalade brister och missförhållanden inte åtgärdats, orsakerna till detta.

Räddningsverket har i uppdrag att i samverkan med berörda myndigheter och organisationer fortsätta uppbyggnaden i Karlskoga av Nationellt centrum för erfarenhetsåterföring från olyckor, NCO, så att en samlad bedömning av olycksutvecklingen och säkerhetsarbetet i Sverige kan göras utifrån nationella, regionala och lokala behov. Denna bedömning kan ligga till grund för framtida beslut om lämpliga åtgärder som kan vidtas.

Jag kommer att noga följa utvecklingen av de åtgärder som vidtagits.

Anf. 16 LINNÉA DARELL (fp):

Fru talman! Tack, Lars Engqvist, för svaret! Personskador, handikapp och död på grund av olyckshändelser har totalt minskat under senare år, men det finns undantag. Dit hör fallolyckorna, och då är det främst äldre människor som drabbas. Enligt uppgifter från Socialstyrelsen avseende dödsorsaker år 2000 är 9 personer av 10 som avlider på grund av fallolyckor 65 år eller äldre. Samma statistik visar också att fallolyckorna svarar för 40 % av det totala antalet skador beroende på olycksfall bland äldre, och dessa olyckor inträffar framför allt i bostaden.

Det som föranlett min interpellation är de alarmerande uppgifter som nyligen redovisats från Nationellt centrum för erfarenhetsåterföring från olyckor just kring fallolyckor och äldre. Enligt de nya uppgifterna dör varje år ca 1 000 äldre i fallskador medan drygt 40 000 skadas så allvarligt att de behöver sjukhusvård och ytterligare 62 000 skadas lindrigt.

På alla andra områden där olyckor drabbar människor förs debatt kring hur samhället på olika sätt ska kunna sänka olyckstalen ytterligare. På äldreområdet, där dels antalet dödade och skadade är mångdubbelt större, dels skadorna dessutom tycks öka, förs ingen offentlig debatt. Man skulle kunna tro att området är utforskat och att kunskap om vad som skulle kunna förbättra läget saknas, men så tycks inte vara fallet.

Det finns åtskilligt av kunskap och till viss del också prövade metoder som givit goda resultat. På NCO:s hemsida finns till exempel såvitt jag kan bedöma ett utmärkt material för den som vill skaffa sig mer kunskap kring problembild, orsaker och förslag till åtgärder. Bland annat finns det ett avsnitt med rubriken Enkla åtgärder kan minska antalet fallolyckor i Sverige.

När socialministern i svaret säger att de bedömningar som NCO gör kan ligga till grund för framtida beslut om lämpliga åtgärder som kan vidtas är därför min fråga: Varför inte nyttja den kunskap som finns och ta itu med frågan redan nu?

Några få kommuner i Sverige deltar i det arbete som ryms under rubriken En säker och trygg kommun. Där ryms många områden, och ett av dem gäller äldres säkerhet. Det finns exempel på kommuner som tillsammans med pensionärsorganisationer och andra frivilliga organisat-

*Svar på
interpellationer*

ioner bildat äldresäkerhetsråd som jobbar med information till äldre, till anhöriga och även till anställda inom kommuner och landsting som i sin vardag har kontakt med äldre.

Detta har varit och är där det fortfarande bedrivs ett framgångsrikt arbete, och de kommuner som bedriver ett aktivt folkhälsoarbete har där kunnat lyfta in äldresäkerhetsfrågorna. Men inte alla kommuner har faktiskt ett arbete kring äldresäkerheten. Socialministern nämner i svaret att regeringen i diskussion med Kommunförbundet kommer att pröva hur kommunerna kan stimuleras att erbjuda alla äldre hembesök som ett led i att arbeta förebyggande. Jag delar socialministerns uppfattning att hembesök är en viktig punkt i det förebyggande arbetet.

Mina frågor utöver den som jag ställde nyss blir därför: När kommer den diskussionen att föras med Kommunförbundet, och kommer departementet då också att ta upp frågan om kommunernas möjligheter att delta i det skadeförebyggande arbete som bedrivs inom ramen för rubriken En säker och trygg kommun?

Anf. 17 Socialminister LARS ENGQVIST (s):

Fru talman! Diskussionen med Kommunförbundet påbörjas omedelbart. Bakgrunden till detta är inte bara diskussionerna om säkerhetsfrågorna utan framför allt också Senior 2005. Vi bestämde oss för att påbörja ett arbete med Senior 2005 på så sätt att det parallellt med att den blir föremål för remissbehandling också ska påbörjas ett arbete med Kommunförbundet och med Landstingsförbundet om att upprätta en handlingsplan för kommunerna och landstingen tillsammans med staten för att följa upp Senior 2005.

I det sammanhanget behöver vi dock även diskutera andra frågor som har lyfts fram i debatten och som inte är direkt kopplade till Senior 2005 men som bland annat handlar om detta. Det här arbetet startar alltså omedelbart, och i arbetsgruppen ingår representanter från Kommunförbundet, Landstingsförbundet och Regeringskansliet. Vi kommer så småningom att redovisa de diskussioner som förs, och möjlighet ska också ges att diskutera detta här i Sveriges riksdag.

När det sedan gäller frågan varför vi inte vidtar åtgärder omedelbart kan man kanske trots allt tillåtas påpeka att det arbete som bedrivs i NCO ju är ett resultat av ett regeringsinitiativ. Det är alltså på regeringens uppdrag som Räddningsverket arbetar med detta. Man har hittills redovisat en rad förslag bland annat på hemsidan, framför allt för att personer i kommunernas socialtjänst ska kunna tillgodogöra sig denna kunskap men också med inriktning på oss som enskilda medborgare, som anhöriga eller som själva berörda.

Det arbete som utträttas för NCO sker alltså på uppdrag av regeringen, och avsikten är att arbetet ska fortsätta och att man sedan ska kunna göra en översiktlig bedömning av vad som krävs på det nationella planet, vad som krävs regionalt och vad som krävs lokalt.

Jag ville bara med mitt svar till Linnéa Darell markera att vi avser att följa upp det arbete som NCO och Räddningsverket har gjort och ta ställning till de förslag som har kommit från Räddningsverket. Det var mer en markering av att vi inte avser att avvisa de förslag som har kommit utan kommer att ta med dem vid bedömningen av framtida åtgärder – och den framtiden behöver ju inte ligga så väldigt långt framåt.

Anf. 18 LINNÉA DARELL (fp):

Fru talman! Framtiden behöver inte ligga så väldigt långt framåt, säger socialministern. Det låter ju bra, men frågan är ju ändå vilket tidsperspektivet är. Med tanke på det betänkliga faktum att 1 000 äldre dör i fallskador och att 40 000 skadas så allvarligt att de behöver sjukhusvård handlar det inte bara om det mänskliga perspektivet, det angelägna i att så fort som möjligt förhindra ett mänskligt lidande, utan också om kostnader. Vi diskuterade nyss här kostnaderna för sjukhusvård och vilka möjligheter samhället har att klara de behov som finns. Det är klart att om man både kan reducera kostnaderna och minska det mänskliga lidandet och ge en god livskvalitet för så många äldre, skulle det väl med tanke på att kunskapen finns vara angeläget att framtiden faktiskt var nu.

Min fråga är då: Kommer det att göras en koppling mellan NCO:s uppdrag och arbete med detta och den diskussion som regeringen nu ska föra med Landstingsförbundet och Kommunförbundet med utgångspunkt i Senior 2005? Också i Senior 2005:s betänkande nämns ju frågan om äldresäkerheten.

Anf. 19 Socialminister LARS ENGQVIST (s):

Fru talman! Avsikten är ju att vi ska ta upp de frågor som har aktualiserats av Räddningsverket via NCO men också 2005 som handlar om säkerhetsfrågorna. Jag tror att vi där kan vidta åtgärder mycket snabbare än i många av de andra frågorna som tas upp. Den långsiktiga finansieringen av äldreomsorgen handlar om ställningstaganden kanske först om några år, men när det gäller en rad åtgärder är det möjligt att gå från ord till handling mycket snabbare. Men vi vill pröva den här frågan tillsammans med Kommunförbundet och med kommunerna.

Ytterst ligger ju ansvaret för de här frågorna hos kommunerna och socialtjänsten. De kan göra otroligt mycket för att förbättra säkerheten. Utan att någon i övrigt är föremål för särskilt omfattande vård eller omsorg kan man vidta en rad åtgärder hemma för att förebygga olyckshändelser, och där har ju hembesök med enkla samtal och enkel information en mycket stor betydelse. Det kostar, kortsiktigt, för kommunerna att genomföra dem, men på lång sikt vinner samhället väldigt mycket, för att inte tala om vad den enskilde vinner i form av en ökad trygghet.

Avsikterna är alltså att vi ska ta ställning till de diskussioner som har förts och de rekommendationer som har kommit för åtgärder på nationell nivå i den diskussion vi för med Kommunförbundet.

Anf. 20 LINNÉA DARELL (fp):

Fru talman! Det låter ju lovande. Jag hoppas att det som sker nu verkligen sker, att omedelbart är omedelbart och att det finns en plan för samtalen.

Vi har inte talat så mycket mer om begreppet ”en säker och trygg kommun”. Jag skulle gärna vilja höra hur socialministern ser på det. Det var ju en ganska omfattande utveckling under en period. Ett antal kommuner jobbade utifrån det, och flera har också jobbat på det sättet så att man har skaffat sig den här beteckningen. Den innefattar ju mycket mer än äldresäkerhet, men eftersom det är det vi talar om här nu så är det ju angeläget. Är det så att säga också med det perspektivet som regeringen är beredd att föra diskussionerna?

Kommunerna och socialtjänsten kan göra mycket, och det är lönsamt på lång sikt – vi är helt överens om det. Men problemet är ju just det som socialministern nämnde. Anledningen till att det har stannat av i en del kommuner är att kommunerna inte kan prioritera eftersom det kostar något i det korta perspektivet. Min fråga är då: Kommer den totala bilden att diskuteras med Kommun- och Landstingsförbundet så att diskussionen förs inte bara utifrån att det går att göra utan också utifrån konsekvenserna av detta? Kommunerna känner sig ju i dag ganska pressade ändå av allt som vi tycker från rikshåll att kommunerna ska göra.

Anf. 21 Socialminister LARS ENGQVIST (s):

Fru talman! Avsikten med samtalen med Kommunförbundet – jag nämner Kommunförbundet först, därför att när det gäller äldreomsorgen och äldreården är det i huvudsak kommunerna som är ansvariga, men detta gäller Kommunförbundet och Landstingsförbundet – är helt enkelt att reda ut frågeställningarna om de ekonomiska prioriteringarna.

Vi vet om att den stora frågan framöver kommer att vara att kunna ge dem som behöver vård om 15, 20 och 25 år ett tydligt besked. Vad kan vi räkna med att samhället klarar av? Vad krävs av oss som medborgare? Hur ska det finansieras? Vilka finansieringsmodeller finns det? Det är viktigt att vi klarar upp detta och att vi ger någorlunda entydiga svar till medborgarna om vad man kan förvänta sig på 15–20 års sikt. Men vi har också sagt att det finns en rad frågeställningar som handlar om det korta perspektivet som aktualiserats i debatten, där kommunen är ansvarig men där kommunen inte anser sig ha råd kortsiktigt. Då måste vi diskutera vilket ansvar staten har, vad staten kan bidra med och vad staten kan göra för att initiera en fortsatt utveckling.

När det gäller just en säker och trygg kommun handlar det som sagt inte bara om äldreomsorgen, men det är en otroligt ambitiös idé om att kommunerna systematiskt ska arbeta med säkerhetsfrågor för sina medborgare, och det är klart att detta också ska vara med. Jag tror att arbete på det här området gör att vi får lättare att svara på de stora framtidsfrågorna. Kraven på vården och omsorgen kommer att minska om vi tar kostnaderna kortsiktigt, det vill säga i det korta perspektivet. Klarar vi av att erbjuda en säker hemmiljö exempelvis för de äldre kommer anspråken på vård och omsorg att minska.

Avsikten är alltså att vi tillsammans med kommunerna ska diskutera detta och redan nästa år vid den här tiden kunna redovisa åtminstone grunden för en gemensam handlingsplan för framtidens äldreomsorg.

Överläggningen var härmed avslutad.

7 § Svar på interpellation 2003/04:63 om jämställdhetsplaner i förskolan

Anf. 22 Statsrådet LENA HALLENGREN (s):

Fru talman! Birgitta Ohlsson har frågat vad jag avser att göra för att bryta de ojämlika strukturerna och åstadkomma förändringar bland barn i förskolan.

Regeringen påtalar i sin skrivelse *Jämt och ständigt* (skr. 2002/03:140) om jämställdhetspolitiken att det råder en ojämsställd könsmaktsordning i samhället i dag trots ett aktivt jämställdhetsarbete under lång tid. Det är regeringens mening att arbetet fortsättningsvis måste ges en mer feministisk inriktning. I skrivelsen slås fast att jämställdhetsarbetet på alla nivåer i utbildningssystemet måste effektiviseras. Förskolans betydelse för ökad jämställdhet ur ett livslångt lärandeperpektiv lyfts fram.

Könsmonster skapas och upprätthålls medvetet och omedvetet såväl av individer som av samhället. Förskolan och skolan är båda en del av samhället. De värderingar om kvinnor och män som råder i samhället i stort återspeglas också i dessa verksamheter. Men förskolan har, i likhet med skolan, ett eget uppdrag att aktivt verka för jämställdhet enligt läroplanen (Lpfö 98). Var och en som arbetar i förskolan bidrar till att forma flickors och pojkars syn på makt och kön.

I förskolans uppgift ligger att i samarbete med föräldrarna verka för att varje barn, flicka som pojke, får möjlighet att utvecklas efter sina unika förutsättningar. Därför är dialogen med föräldrarna om förskolans jämställdhets- och demokratiuppdrag mycket betydelsefull. Det är även viktigt att föräldrarna engageras i arbetet för jämställdhet.

Jag ser också personalens kunskap i och om jämställdhet som en mycket viktig beståndsdel för förskoleverksamhetens kvalitet. Regeringen har avsatt medel för utbildning av pedagogiska resurspersoner i jämställdhet och genuskunskap, så kallade genuspedagoger. Utbildningen riktar sig bland annat till förskollärare. Regeringens ambition är att det ska finnas minst en pedagogisk resursperson i varje kommun år 2004.

Det är glädjande att Birgitta Ohlsson delar mitt engagemang för vikten av att ett aktivt arbete för jämställdhet mellan könen ska vara en självklarhet också för förskolan. Regeringen fattade beslut om direktiv för en jämställdhetsdelegation för förskolan redan den 14 augusti 2003. Delegationens uppdrag är att lyfta fram, förstärka och utveckla förskolans jämställdhetsarbete och omfattar perioden den 1 december 2003 till och med den 30 juni 2006.

Delegationens uppdrag består av sammanlagt tio viktiga punkter. I uppdraget ingår till exempel att lyfta fram och premiera jämställdhetsarbete av god kvalitet i förskolan. En annan lika viktig uppgift för delegationen är att även sprida kunskap i Sverige om framgångsrikt jämställdhetsarbete i andra länder. Delegationen ska vidare sammanställa vilken utbildning i jämställdhet och genuskunskap som blivande förskollärare erbjuds. Inte minst viktig är delegationens uppgift att föreslå lämpliga insatser för att ett långsiktigt jämställdhetsarbete för förskolan ska utvecklas och stärkas. Delegationen har 12,5 miljoner kronor till sitt förfogande.

Senast den 1 december 2004 ska delegationen redovisa sitt arbete och sina resultat tillsammans med analys och förslag i en delrapport. Uppdraget ska redovisas i sin helhet den 30 juni 2006. Syftet med delegationens arbete är att medverka till att de ojämsställda strukturer som råder i samhället i stort på sikt bryts. Detta är första gången en nationell delegation för förskolan tillsätts med inriktning mot jämställdhet. Jag fäster därför stora förhoppningar vid delegationens arbete och ser fram emot delegationens förslag på jämställdhetsinsatser för förskolan.

Anf. 23 BIRGITTA OHLSSON (fp):

Fru talman! Jag vill inleda med att tacka minister Lena Hallengren för ett gediget svar på min interpellation om jämställdhetsplaner i förskolan. Det är extra roligt att det i dag är två folkpartister som har valt att lyfta upp frågan på agendan, eftersom även nästa inperpellationsdebatt handlar om det här ämnet. Jag tycker att det är glädjande och positivt att vi har en minister som är väldigt feministiskt medveten och jobbar aktivt med frågorna.

Minister Hallengren nämner skrivelsen *Jämt och ständigt*. Hon nämner också att förskolepolitiken ska få en mera feministisk inriktning och att förskollärarna ska skolas och utbildas på området. Minister Hallengren nämner också förskolans läroplan och den jämställdhetsdelegation som har tillsatts och ska verka fram till 30 juni 2006 och redovisas första gången 1 december 2004. Jag tycker att vi måste se frågan ur ett lite större perspektiv och kanske fråga oss om detta räcker.

I dag tas 15 % av föräldraledigheten ut av män. Kvinnor utför över två tredjedelar av det obetalda hushållsarbetet. Kvinnor tjänar mindre och har mindre makt i samhället generellt sett. De här könsrollerna hänger som en våt filt över dagens samhälle. De uppkommer inte när man är 30 år gammal och ska löneförhandla utan de präglar oss genom hela livet. De börjar oerhört tidigt och måste också försöka motas i tid.

Det är viktigt att vi fokuserar. Det handlar inte bara om att lyfta frågan om en aktiv jämställdhetspolitik inom familjepolitiken, att lyfta upp att människor ska försöka uppfostra sina barn på ett jämställt sätt och uppmuntra den formen av tradition. Vi måste samtidigt ha en starkare struktur när det handlar om just förskolearbetet.

Vi ser i dag väldigt tydligt vilka som är vinnarna respektive förlorarna under barndomen. På förskolan i dag skolas pojkarna fortfarande i att vara tuffa och ta för sig. De lär sig att sätta sig själva i centrum. De får gå före flickorna. De tillåts att bryta mot uppställda regler och får mer uppmärksamhet från personalen eller snarare tar mer uppmärksamhet från personalen. Flickorna får mindre uppmärksamhet och närhet samtidigt som de stämplas som provocerande om de vågar ta för sig. Det har Malmöforskaren Annika Månsson visat på ett oerhört tydligt sätt.

Jag vill utveckla den fråga jag ställde till ministern och undrar om hon är beredd att se till att man gör formerna för jämställdhetsarbetet hårdare och att man jobbar med obligatoriska planer. I dag ser vi vackra ord, att förskolan ska arbeta med jämställdhet. Det står tydligt i läroplanen. Samtidigt märker vi som jobbar aktivt med frågorna att ytterst få förskolor gör någonting. Det är min första fråga, om ministern vill utveckla detta arbete.

Anf. 24 LUCIANO ASTUDILLO (s):

Fru talman! Först och främst vill jag tacka Birgitta Ohlsson för den här interpellationen och därefter tacka ministern för det positiva svaret. Som småbarnsförälder är man särskilt engagerad. Dessutom har jag fått en dotter. Det är hon som på något sätt kommer att drabbas av det könsystem som vi har, som missgynnar.

Sverige är djupt uppdelat i manligt och kvinnligt. Har man inte märkt det förr så är det när man får barn som man upptäcker det ganska fort. Vi agerar utifrån nedärvda mönster. Vi verkställer det vi lärt oss sedan

barnsben. Trots att vi inte vill så blir vi marionetter i systemet. Vi skolas in för att passa in i respektive könsroller, samma roller som gör att kvinnor har lägre lön och mindre makt och som i sin grävsta form visar sig i sexuell exploatering av kvinnan. Någonstans måste det få sitt slut.

I dag fostras barn, precis som Birgitta Ohlsson sade, till att bli pojkar eller flickor. Den lille pojken i sina tuffa kläder uppmuntras till aktivitet förknippad med prestation: att bygga och tävla. De små, skira flickorna uppmuntras till aktiviteter förknippade med relation: att pyssla och ta hand om.

Jag är övertygad om att jämställdhetsplaner och resten av det ministern har redovisat här i dag kommer att vara de verktyg som behövs för både personal och föräldrar för att kunna bryta det könssystem vi har. Jag vill ändå problematisera och vidga diskussionen något.

Sverige ger fantastiskt stöd till blivande och nyblivna småbarnsföräldrar. Både före och efter det att min dotter föddes erbjöds vi utbildningar i allehanda saker. Vi fick lära oss hur barn utvecklas i mammans mage. Vi fick veta vilka smärtstillande medel det finns att tillgå vid själva förlossningen. Vi fick kunskap om hur vårt barn skulle utvecklas den första tiden efter födseln. Vi fick därutöver en grundkurs i föräldraförsäkringens regelverk. Slutligen fick vi också barnomsorg. Sverige är nog unikt på det området.

Men om den manliga normen är tongivande i samhället är det nog precis tvärtom när det gäller föräldraskapet. Det var ofta så att man blev åsidosatt och marginaliserad som pappa, kände jag i alla fall. Fokus var på mamma-barn-relationen. Pappan blev på sin höjd ett bihang.

Ibland är mammor rätt bra på att stänga ute de få pappor som finns med i lekparken och i väntrummet på barnvårdscentralen. Tyvärr gäller detsamma för myndigheter och andra institutioner som står i kontakt med familjen. Där sätter man gärna likhetstecken mellan kontakten med familjen och kontakten med mamman. Det gäller också i förskolan. Därför vill jag ta upp en sak som jag har funderat på länge.

Det är allvarligt att det inte finns jämställdhetsplaner på alla förskolor, som Birgitta beskrev i sin interpellation. Men ett större problem tycker jag är att pappan redan från början är åsidosatt i barnets liv och utveckling. Därför menar jag att man kanske borde skaffa sig medvetna pappastrategier i alla myndigheter och institutioner, inte minst förskolorna, för att klara av att bryta de förlegade könsrollerna. Det skulle vara pappastrategier som strävar efter att göra pappan mer delaktig från första början. Dessutom tror jag att pappastrategier skulle kunna vara en markering från samhället av barnens behov av båda föräldrarna, både mamman och pappan.

Därför vill jag fråga ministern: Vad tror ministern om att fler förskolor eller att förskolor över huvud taget kunde införa sådana pappastrategier?

Anf. 25 Statsrådet LENA HALLENGREN (s):

Fru talman! Jag vill rikta ett stort tack till Birgitta för att hon ställde interpellationen så att vi får möjlighet att lyfta frågan. Jag vill också tacka Luciano som faktiskt bidrar till att visa att det här inte är en debatt som förs enbart mellan kvinnor. Tyvärr är det en alltför vanlig syn för

dem som betraktar kammaren, som betraktar den här debatten från olika perspektiv.

Jag skulle också kunna stå här länge och beskriva hur problematisk hela situationen ser ut: att vi inte har lika lön för lika arbete, att vi har en föräldraförsäkring som tas ut alldeles för ojämnt, att vi ser att männen fortfarande utnyttjar älgjakten och stora idrottseven, hur killarna i skolan tar allra mest av lärarens tid. Nu kan vi dessutom se att det inte heller leder till att killarna får de bästa resultaten. Dock upptar de mycket stor del av lärarens tid.

Jag har besökt förskolor som är positiva exempel. Jag har också besökt många förskolor som jag inte tycker är några goda exempel när det gäller just jämställdhet. Där kan man till exempel se hur en stor bokhylla avdelar det stora lekrummet, med dockspisarna, docksångarna och små soffor på ena sidan. Där sitter tjejerna och bjuder varann på kaffe. I den andra halvan är det ribbstolar, mjuka soffor och dinosaurier, där killarna lever ut sina fysiska förmågor. Tyvärr möter man på de förskolorna personal som säger att de inte bryr sig om det, utan barnen får leka med precis vad de vill. Jag skulle vilja beskriva det som en total omedvetenhet. Jag tror att det är här någonstans problemet ligger, inte i huruvida det finns en plan eller inte.

Problematiken ligger i att personalen inte är medveten om könsroller-na och vilken oerhört viktig roll man spelar så tidigt i barnens liv. Det är ytterligare ett skäl till att den tillsatta delegationen inte bara har i uppdrag att sprida goda exempel, fördela medel och samla forskning utan också fundera över möjligheterna och förutsättningarna att locka fler män till förskolan. Det behövs förebilder, både manliga och kvinnliga, för både killar och tjejer.

Läroplanen för förskolan är oerhört tydlig när det gäller jämställdheten. Det finns också en medvetenhet bland personalen om att man inte har kommit så långt. Skolverkets undersökning visar det, liksom andra studier. Personalen menar själv att bland de värdegrundsfrågor som finns att jobba med för förskolans personal hamnar jämställdheten i botten. Vi har för lite kunskaper, säger de. Vi har inte kommit tillräckligt långt. För mycket annat tar för mycket tid.

Att utbilda genuspedagoger tror jag är ett viktigt steg, att se till att skapa medvetande hos personalen.

När det gäller Lucianos fråga om pappastrategier vill jag säga följande. Det kommer säkert att dyka upp förslag i debatten. Jag hoppas att det kommer många idéer och jag är inte främmande för några idéer som kan förbättra jämställdheten. Vad som sedan är möjligt och rimligt, vad som verkligen ska åläggas varje förskola, vad som ska bli kvalitetsindikatorer tar jag gärna en mycket längre diskussion om.

Det är också intressant att se hur feministdebatten kan pendla. Vi kan här i dag vara relativt överens om att män och kvinnor ska dela på ansvaret, att det ska finnas män och kvinnor i förskolan, att vi ska uppmuntra barn att utvecklas som individer efter alla sina förmågor och att inga dörrar ska stängas. Men vi möter också en ganska stor feministdebatt där man menar att man ska låta kvinnan behålla den domän som kvinnan ändå har. Där har vi ett gemensamt uppdrag, att faktiskt möta den och beskriva hur betydelsefullt det är att alla barn ses som individer, vilket inte är fallet i dag.

Anf. 26 BIRGITTA OHLSSON (fp):

Fru talman! Jag vill tacka också Luciano Astudillo för hans inlägg.

Jag tror att det är oerhört viktigt att lyfta fram mannen tydligare i arbetet för en mer jämställd förskola. Det handlar om att inom yrket få fram fler manliga förskolepedagoger och lyfta fram mansrollen, men framför allt handlar det om att synliggöra papparollen, som är ganska nedtonad i dag. Här hoppas jag också på ett arbete där vi även borde kunna jobba tvärpolitiskt och få politiker från alla partier att ta sitt ansvar.

Jag vill återgå till detta med huruvida vi ska ha obligatoriska jämställdhetsplaner i förskolan eller inte. Jag tror att det är väldigt viktigt att vi faktiskt har det. På samma sätt som vi har jämställdhetsplaner i skolan och på arbetsplatser tycker jag att det är viktigt att vi börjar väldigt tidigt i den här frågan. Det är sorgligt att det ska ta så lång tid innan människor möter frågeställningar kring jämställdhet.

Jag har under de två senaste åren genomfört två undersökningar av svenska förskolor för att ta reda på hur det ser ut på jämställdhetsfronten. Dessa tror jag är ganska representativa för hur det ser ut i landet.

I en undersökning har jag ringt runt till 100 kommunala, fristående och kooperativa förskolor i Stockholm. Resultatet har varit väldigt nedslående. Av de 100 tillfrågade förskolorna var det bara 7 som uppgav att de jobbade aktivt med jämställdhet över huvud taget. Många i personalen säger att de gärna skulle vilja ha ett stöd. Dels skulle det på utbildningen finnas mer inslag av genuskunskap, dels är det mycket lättare att jobba om man känner vissa krav.

I dag är det oerhört betungande att vara förskollärare. Det finns väldigt lite tid, och nedskärningarna har präglat verksamheten på ett negativt sätt. Samtidigt är det också många som har ett ganska stort ointresse, vilket minister Hallengren lyfte fram.

När jag har ringt runt har man ofta varit väldigt otydlig. En del har inte varit medvetna om ifall man har ett jämställdhetsarbete över huvud taget. Svaren som kommit fram har ofta lytt att det är för tidigt att börja arbeta med jämställdhet redan i förskolan och att detta är någonting man ska ta när barnen blir äldre, kanske först på högstadiet. Det verkar vara en rådande attityd som är ganska stark.

Andra säger att de inte alls vill lägga värderingar på barnens lekar. Om det är så att pojkarna vill ha aktiva lekar, ta för sig och vara ute på mycket fritidsaktiviteter ska vi låta dem göra det. Flickor kanske är mer stillsamma till naturen.

En del har lyft fram att könsroller inte är något större problem i samhället eller att frågan inte känns speciellt viktig över huvud taget.

Ett bottenapp jag fick när jag ringde till en förskola i Stockholm var: Vi har ingen jämställdhetsplan, men vi har en miljökompost. Jag tror att det är så många ser det: som en liten extra bonuseffekt man kan ha på förskolan. Men det handlar ju inte om det.

De här jämställdhetsplanerna ska inte bara vara någonting som medvetna föräldrakooperativ driver utan måste vara någonting som alla barn har rätt till. Därför tror jag att det är viktigt att man formaliserar det hela och gör en plan.

Vi ska vara medvetna om att feminism och jämställdhetsarbete i förskolan inte handlar om att flickor ska bli pojkar eller att pojkar ska bli

*Svar på
interpellationer*

flickor. Det handlar om att bägge könen ska få bli fria individer och människor som inte störs och styrs av traditionella könsroller.

Anf. 27 LUCIANO ASTUDILLO (s):

Fru talman! Först och främst vill jag säga att jämställdhetskampen aldrig får bli bara kvinnornas kamp. Det är därför jag tycker att den här frågan är så angelägen. Vi män har också mycket att vinna på ett mer jämställt samhälle. Bara en sådan sak som att få mer tid med min dotter är, väldigt konkret, någonting som jag skulle kunna tjäna på det här.

Det är jättesvårt att bryta könsrollerna. Jag märker det alltmer när jag köper kläder och leksaker. Också detta blir alltmer segregerat. Därför måste man jobba på flera plan – utbildning, jämställdhetsplaner, mer individualiserad föräldraförsäkring och pappastrategier, något som jag tror väldigt mycket på. Det sätter fingret på problemet i början, när man just har blivit förälder. Det är då det är så lätt att falla in i de roller som man har lärt sig sedan barnsben.

För oss pappor är det väldigt lätt att slippa undan. Det kommer alltid att finnas extramammor som ställer upp och hjälper till om man själv inte klarar av det. Därför tror jag att det är viktigt för personalen inom förskolan att veta att det går lika bra att ringa pappan som mamman om det skulle vara något problem med dottern.

Just detta att man börjar tidigt är viktigt. När man får sitt första barn är man väldigt mottaglig och skör som förälder och tar till sig väldigt mycket. Då är det väldigt viktigt att det finns institutioner som säger till en: Tänk nu på att ni är två om barnet! Tänk nu på att ni bara har att tjäna på att dela lika! Tyvärr var det väldigt lite av detta när jag gick igenom denna utbildning, och det är väldigt lite av det i förskolan också.

Anf. 28 SOLVEIG HELLQUIST (fp):

Fru talman! Det här är en jätte viktig debatt. Jag säger ja till jämställdhetsplaner, men framför allt säger jag att det är oerhört viktigt att detta arbete genomsyrar arbetet i vardagen.

Jag har haft förmånen att bli inbjuden till säkert hundra förskolor för att prata med föräldrar och personal. Jag har då alltid räknat hur många kvinnor och män som varit där, och det är i alla fall 90 % mammor och 10 % pappor. Det föranleder frågan: Hur kommer det sig att det är på det här sättet? Jag tror att det är viktigt att man ställer den.

Det var dock inte detta jag tänkte ta upp utan en del i arbetet för en ökad jämställdhet som jag tycker är lite försummad i debatten, nämligen mediernas inflytande över könsrollerna.

På de föräldramöten där jag har varit har detta varit en ständig fråga. Det berättas om barn som redan i förskoleåldern sitter bänkade framför såpoppor och våldsvideor. Det allvarliga med detta är att de här budskapen ofta får stå oemotsagda. Barnen har ofta inte någon vuxen som säger: Nej, så där korkade är inte tjejer, och så där våldsamma är inte pojkar.

Vi vet att en 15-åring har tagit del av ungefär 150 000 våldsdåd och övergrepp via medierna, och detta börjar redan i förskolan. Vi vet också att bara några sekunders reklam påverkar vårt beteende.

Då funderar jag: Om barn redan i förskolan tar del av de här stereotypa könsrollerna och det här våldet, som alltid utförs av pojkar, måste

det få någon konsekvens. Jag skulle vilja fråga statsrådet om det i den nationella delegationens uppdrag ingår någonting kring detta med vilket inflytande medierna, och för den delen också leksaksindustrin, har på våra könsroller. Jag känner nämligen, och detta är allvarligt, att vi kvinnor aldrig kommer i kapp så länge de här kvinnoförnedrande budskapen hela tiden kommer fram utan att man dementerar dem eller visar fram motbilder till dem.

Anf. 29 Statsrådet LENA HALLENGREN (s):

Fru talman! Jag börjar där Solveig slutade. En av delegationens uppgifter är att utveckla verktyg för att personal i förskolan ska kunna granska och analysera bland annat pedagogiska hjälpmedel, lekmaterial och barnlitteratur i ett könsperspektiv. Detta är naturligtvis också till ledning för delegationens arbete. Det är också viktigt över huvud taget att delegationen arbetar gentemot medierna. Vi vet att dessa har en viktig roll att spela. Men det jag precis föredrog är ett direkt uppdrag.

Ni har så rätt när ni säger att detta ska motas tidigt. Därför är det bra att vi diskuterar jämställdheten just i förskolan. Det är också därför en delegation är tillsatt med ett väldigt brett uppdrag.

Den läroplan för förskolan som i dag finns, och som Moderaterna och kd för övrigt inte ville ha, är ju det mest styrande styrdokument som finns för förskolan. När det då skrivs att man ska motverka könsroller och se till att alla barn får lika förutsättningar är det egentligen lika styrande som att säga att alla ska ha en plan. Hur man gör detta är upp till varje förskola, men i praktiken kan man naturligtvis säga att den förskola som ignorerar arbetet för jämställdhet ignorerar en del av läroplanen.

Jag vill inte hävda att personalen gör det av ointresse. De är medvetna om att de saknar kunskap om hur de egentligen ska agera. Därför tror jag att delegationens arbete blir viktigt.

Myndigheten för skolutveckling har också tagit fram en skrift som heter *Hur är det ställt? Tack ojämnt*, med många goda och praktiska exempel från olika kommuner. Den får gärna Birgitta och även Luciano ta var sitt exemplar av. Jag tror att det behövs mycket av det arbetet.

Vi får inte glömma att det faktiskt inte har gått så lång tid sedan förskolan blev en del av utbildningssystemet, sedan man fick en egen läroplan. Arbetet går sakta men det går framåt. Jag tycker att det går för sakta, därför har vi beslutat om en delegation. Om den kommer med nya idéer och menar att nu måste vi gå vidare på detta och detta sätt, med följande analys i ryggen, har jag ingenting emot det. Detta är ett första steg.

Men läroplanen är tydlig. Man ska arbeta med jämställdhet som en av de viktiga värdegrundsfrågorna. Det är ingenting som förskolan egentligen kan smita ifrån. Det är det vi har upptäckt i Skolverkets utvärderingar.

När det gäller förskolans personal tycker jag att det är ett stort problem. Det är naturligtvis inte helt enkelt för oss att säga att nu ska alla ha minst 25 % män eller helst 50 % män. Men där ligger en stor del av problematiken.

Man är som kille och tjej hemma med mamma väldigt länge, en liten del med pappa. Sedan börjar man förskolan. Där möter man 2–3 % män. De är inte rättvist fördelade över landets förskolor på något sätt, så man möter inte så många män. Man möter inte heller så många män i försko-

leklassen, och under de tidiga åren i grundskolan möter man nästan inga män därför att det är lite lägre status, det är lite lägre lön och där jobbar mest kvinnor. Någonstans på mellanstadiet eller högstadiet, i kemi, fysik och andra sådana ämnen, börjar männen dyka upp. Det är klart att detta är en oerhört betydelsefull del av det som faktiskt bidrar till att många killar och tjejer tänker att det här kanske inte jag kan ge mig in på. Det här yrket kan nog inte jag ha, för man har inte sett andra män och kvinnor i den situationen.

Delegationens arbete är naturligtvis att fortsätta, följa upp och se till att förskolorna jobbar efter läroplanen, där jämställdhetsplanen kan vara en del. Men hur man arbetar för att uppfylla läroplanen måste vara en fråga för professionen inom varje del av verksamheten.

Anf. 30 BIRGITTA OHLSSON (fp):

Fru talman! Jag vill tacka förskoleminister Lena Hallengren för en oerhört intressant diskussion om jämställdhetsplaner och feminism i förskolan. Jag vill också tacka Luciano Astudillo för att han lyfte fram mansrollen och hur vi kan få fler män att bli aktiva både i papparollen och i förskolearbetet. Inte minst vill jag tacka Solveig Hellquist, min folkpartikollega, som nämnde just könsrollernas inflytande och sexism i medierna som påverkar barnen på ett negativt sätt.

Man jag tänkte avsluta med ett positivt exempel. Vi måste också se de väldigt gynnsamma och lyckosamma projekt vi har haft i Sverige när det handlar om att bryta ned könsrollerna mellan flickor och pojkar i tidig ålder. Då finns framför allt Björntomtens och Tittmyrans förskolor i Gävle som sedan 1996 har haft ett aktivt arbete för att se till att integrera jämställdheten i verksamheten och vidga könsrollerna.

Flickorna har fått lära sig att stärka sin självkänsla och att våga ta för sig. Pojkarna har genom projektet fått träna upp sitt språk och att uttrycka känslor. Det här är visionen om att kreativa dagis ska vara ett ställe där barnen utvecklas som individer, blir säkra i sig själva och får en fantastisk säker självbild oavsett kön. Så hoppas jag att det ska kunna bli överallt och att övriga också håller med mig om det.

Anf. 31 SOLVEIG HELLQUIST (fp):

Fru talman! Det är roligt att det är en sådan samsyn i de här frågorna. Det jag skulle vilja lyfta fram är ändå att man verkligen får föräldrarna med på vagnen. Det framkommer från personal att ibland spelar det ingen roll vad man gör, vilka normer eller värderingar man har inom förskolan därför att föräldrarnas inflytande över normer och värderingar är så stort även om de har väldigt lite tid för barnen.

Ska vi komma framåt hoppas jag att det också är statsrådets inställning att det är viktigt att ha med föräldrarna.

Anf. 32 Statsrådet LENA HALLENGREN (s):

Fru talman! Jag ska inte alltför många gånger hänvisa till delegationen som snart ska tillsättas. Men den har uppdraget att samarbeta med föräldrar, personal och andra myndigheter och organisationer som är verksamma inom samma område. Det är ju så med värderingar och attitydfrågor att det naturligtvis är väldigt många som bidrar till att bilda helheten. Föräldrarna är inte minst viktiga.

Jag vill egentligen bara avsluta med att säga att det har varit en stor samsyn i den här interpellationsdebatten. Jag hoppas att det kan fortsätta vara så i det fortsatta samarbetet, därför att prestige är ingenting som jämställdhetsdebatten har råd med.

Överläggningen var härmed avslutad.

Prot. 2003/04:29
17 november

Svar på
interpellationer

8 § Svar på interpellation 2003/04:83 om jämställdhet i förskolan

Anf. 33 Statsrådet LENA HALLENGREN (s):

Fru talman! Cecilia Wigström har frågat vilka åtgärder jag tänker vidta i syfte att Myndigheten för skolutveckling får ett ökat ansvar för att förstärka jämställdhetsarbetet i förskolan. Hon har också frågat mig när tiden är mogen för att jämställdhetsarbetet integreras på ett effektivt sätt i den ordinarie förskoleverksamheten i stället för att bedrivas som projekt.

Arbetet för jämställdhet och demokrati är en viktig del av förskolans verksamhet. Skolan har sedan länge haft ett tydligt demokratiskt uppdrag och haft i uppdrag att bedriva jämställdhetsarbete under 30 år. Läroplan för förskolan 98 är förskolans första läroplan. Den har gällt i fem år. All den kunskap om jämställdhet och jämställdhetsarbete som vi har i dag visar att det tar tid att förändra gamla och sega maktstrukturer samt attityder och förhållningssätt när det gäller synen på kvinnors och mäns lika värde och lika rättigheter.

Förskolan ska motverka traditionella könsmonster och könsroller så att flickor och pojkar får samma möjligheter att pröva och utveckla sina unika förmågor och intressen utan att begränsas av stereotypa könsroller. Till att börja med vill jag därför understryka att förskolans verksamhet ska utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar. Läroplanen (Lpfö 98) lyfter fram flera värden som förskolan ska hålla levande i arbetet med barnen. Ett av dessa värden är jämställdhet mellan könen. Läroplanen ställer också kravet på alla vuxna i förskolan att hävda dessa värden och klart ta avstånd från det som strider mot dem. Målen för jämställdhetsarbetet finns tydligt formulerade i de nationella styrdokumenterna. Statens skolverk och Myndigheten för skolutveckling har redan inom ramen för sina uppdrag ett särskilt ansvar för att främja båda könens lika rätt och möjligheter inom förskolan, skolan och vuxenutbildningen. Läroplanerna ska ge vägledning och inte tala om hur jämställdhetsarbetet i verksamheterna ska gå till.

Utvärderingar visar tyvärr att jämställdhet är en värdegrundsfråga som prioriteras lågt inom både förskolan och skolan. Regeringen ser mycket allvarligt på att jämställdhetsarbetet åsidosätts. Jämställdhet ingår i förskolans uppdrag och kan och *skall* därför inte hanteras som ett tidsbegränsat projekt. Arbetet för jämställdhet måste pågå ständigt och jämt som en integrerad del av förskolans verksamhet och får inte hanteras som en sidoverksamhet. Jämställdhet och jämställdhetsarbete är i hög grad en kunskapsfråga och en process som förutom kunskap kräver medvetenhet och uthållighet.

Myndigheten för skolutveckling redovisade den 25 september 2003 ett regeringsuppdrag som gick ut på att ta fram och sprida lärande exempel på hur skolor och kommuner arbetar med jämställdhet och social och

etnisk mångfald i samverkan med olika organisationer och myndigheter. Stödmaterialiet redovisar exempel från sex skolors och kommuners erfarenheter av jämställdhet och deras jämställdhetsarbete. Ett av dessa exempel är Länsstyrelsen i Gävleborgs läns och Gävle kommuns jämställdhetsarbete i förskolan sedan 1996.

Det är viktigt att jämställdhet och jämställdhetsarbetet i förskolan uppmärksammas. Regeringen antog därför redan den 14 augusti 2003 direktiv till en jämställdhetsdelegation för förskolan för att påskynda, intensifiera och effektivisera arbetet för jämställdhet. Delegationen frångår inte myndigheterna deras särskilda ansvar och ska inte ses som ett kortsiktigt och tidsbegränsat projekt. Jämställdhetsdelegationen ska hjälpa till att lyfta fram och förstärka ansträngningarna för jämställdhet i förskolan och har därför i uppgift att ge förslag till åtgärder för ökad kvalitet i förskolan.

Varje förskola råder över sin egen utvecklingsprocess. Det är avgörande för långsiktigheten och hållbarheten i utvecklingen för jämställdhet. Varje förskola måste se sina behov av utveckling och finna vägar att systematiskt låta jämställdhetsfrågorna genomsyra hela verksamheten. Varje förskola måste därför hitta sin egen väg och sitt eget arbetssätt. Det är viktigt att man i förskolan är öppen för och låter sig inspireras av andra förskolors erfarenheter och kunskaper. Det finns ingen enhetlig modell eller några enkla lösningar för ett effektivt jämställdhetsarbete.

Jag har full förståelse för att Cecilia Wigström är otålig och vill påskynda arbetet. Det är jag också. Det är dags att gå från ord till handling. Avsikten med Jämställdhetsdelegationen är att lyfta fram betydelsen av jämställdhet och ge jämställdhetsarbetet i förskolan en extra skjuts.

Anf. 34 CECILIA WIGSTRÖM (fp):

Fru talman! Jag vill börja med att tacka statsrådet för hennes svar. Jag har frågat när tiden är mogen för att jämställdhetsarbetet integreras i den ordinarie verksamheten i stället för att bedrivas som någonting vid sidan om och i projektform. Och jag tolkar statsrådets svar på den frågan som att det är nu. Det är nu det är dags att integrera jämställdheten i den ordinarie verksamheten.

Det är bra. Där är vi överens. Det är viktigt att jämställdhet inte blir något sidospår utan att det integreras med all verksamhet eller till och med jämtegreras, som Gertrud Åström kallar det. Vi känner nog båda till situationer på arbetsplatser där det finns en jämställdhetsansvarig som andra människor gömmer sig bakom i stället för att själva ta ansvar för jämställdheten.

Det är bra med dessa ord från statsrådet, men jag är inte riktigt nöjd med handlingen från regeringens sida. Regeringen har bestämt att skapa en jämställdhetsdelegation för förskolan. Jag anser att, trots orden, detta är ett bevis på att regeringen handlar som om jämställdhet är en separat fråga, någonting som inte bedrivs inom den ordinarie verksamheten. Jag baserar detta på tre konstateranden.

För det första lägger man tid och kraft på att skapa en ny delegation för jämställdhet i stället för att använda den myndighet för skolutveckling som redan finns och som kommuner och förskolor är vana att arbeta med.

För det andra är delegationens mandat tidsbegränsat till år 2006. Ska jämställdhetsarbetet bedrivas bara till dess?

För det tredje kommer delegationen att arbeta med att dela ut pengar till jämställdhetsprojekt, inte till ordinarie verksamhet.

På så vis verkar det som att delegationen blir ett slags uppvisningsobjekt när regeringen vill påvisa att man jobbar med jämställdhet, men problemen kommer att kvarstå. Vi vet att problemen finns. Läroplanen har funnits i fem år, men utvärderingar visar att jämställdheten uppmärksammas inte lika mycket som andra värdegrunder som nämns i läroplanen. Det är ett lågt prioriterat område för kommunerna, och få långsiktiga insatser har gjorts i förskolorna.

Bristerna måste åtgärdas. Min väninnas lilla dotter Klara säger med bestämdhet till mig: "Prinsessor kan inte ha svärd!" Snabbt och tidigt lär sig barn vad en flicka kan göra och vad en pojke kan göra. Dagligen matas de med sagor, och vuxnas agerande bildar mönster för hur pojkar och flickor agerar. Flickor lär sig att det är bara pojkar som har mod och kraft att vinna över drakar och annat ont i världen vi kommer att möta i framtiden. Därför är det viktigt att jämställdhetsarbetet kommer till stånd på ett kraftfullt sätt i den ordinarie verksamheten.

Min andra fråga i interpellationen gäller ansvaret som Myndigheten för skolutveckling har. Vill ministern ge ett utökat ansvar till Myndigheten för skolutveckling att arbeta med jämställdheten? Jag är lite besviken på svaret. Inga planer och idéer nämns. Regeringsuppdraget som myndigheten hade, som redovisades i september, är nu avklarat. Jag får inte uppfattningen att statsrådet har tänkt att följa upp eller fortsätta det arbetet. Har statsrådet inte förtroende för myndighetens jämställdhetsarbete?

Anf. 35 Statsrådet LENA HALLENGREN (s):

Fru talman! Anledningen till att vi står här är att vi känner igen oss i denna lilla historia: Det var ett litet barn, först klädd i rosa, som lämnades över till en grupp försökspersoner som skulle ta hand om barnet under någon timme. Då visste man direkt hur man skulle bete sig mot det lilla barnet. Hon var så söt och gullig. Sedan fick man ett barn som var klädd i ljusblått. Det var naturligtvis en duktig och livlig krabat som åstadkom mycket och var stark. Det tredje försöksbarnet var klädd i vitt. Hur hantear man ett sådant barn? Försökspersonerna tittade snabbt efter om det var en flicka eller pojke för att veta hur de skulle bemöta barnet.

Det är, minst sagt, ett jättestor problem att komma till rätta med de traditionella könsroller som grundas tidigt. De finns genomgående i samhället. Det finns många krafter som medvetet eller omedvetet bidrar till att vi bibehåller detta.

Sedan var det frågan om delegation. Det finns till exempel en matematikdelegation. Jag tror inte att det finns någon som ifrågasätter att matematik skulle ha blivit en sidoverksamhet, att det är oviktigt, att Skolverket ska sluta utöva tillsyn eller tror att matematik är något som utövas i projektförhållanden därför att delegationen är tidsbegränsad.

Läroplanen för förskolan kom 1998. Det betyder att alla som arbetar i förskolan ska arbeta i enlighet med läroplanen. Där står det att vuxnas sätt att bemöta flickor och pojkar, liksom de krav och förväntningar som ställs på dem, bidrar till att forma flickors och pojkars uppfattning om vad som är kvinnligt och manligt. Förskolan ska motverka traditionella

könsmönster och könsroller. Flickor och pojkar ska i förskolan ha samma möjligheter att pröva och utveckla förmågor och intressen utan begränsningar utifrån stereotypa könsroller.

Det är inget projekt. Det är inte tidsbegränsat. Detta är förskolans uppdrag. Vi kan se i olika undersökningar och utvärderingar att personalen själv menar att jämställdheten hamnar alltför långt ned, inte för att man tycker att den är oviktig utan för att man har svårt att hantera frågan. Man vet inte riktigt hur man ska arbeta med jämställdheten.

Nu finns det ett stödmaterial som Myndigheten för skolutveckling har utformat – *Hur är det ställt? Tack, ojämt*. Jag lägger det här på bordet för Cecilia att ta. Det är resultatet av det tidsbegränsade uppdraget för myndigheten att belysa de jämställdhetsprojekt som har funnits, de goda exempel som andra kommuner och skolor kan ta del av.

Delegationen handlar om att tydliggöra arbetet, att för en tid fokusera särskilt mycket på att de förskolor och kommuner som menar att det är svårt att arbeta med dessa frågor ska få extra stöd och hjälp. Delegationen är inte bara en delegation som ska fördela medel till goda exempel. Delegationen har också ett utredningsuppdrag. Den kombinationen gör delegationen till en bra form för jämställdhetsarbetet.

Återigen: Det finns inte någon som har sagt att läroplanen för förskolan gäller under några år. Det är ett icke tidsbegränsat och alltid lika viktigt arbete som förskolan bedriver, nämligen arbetet för jämställdhet.

Anf. 36 CECILIA WIGSTRÖM (fp):

Fru talman! Jag vill tacka statsrådet för broschyren.

Det är glädjande att Myndigheten för skolutveckling har jobbat med jämställdhetsfrågorna. Jag är rädd för att när en separat delegation tillsätts skapar det oreda bland annat för kommuner och förskolor som är vana vid att Myndigheten för skolutvecklingen är den myndighet som hjälper dem i kvalitetsarbetet. Det blir en ny aktör. Det finns också en fara att myndigheten lutar sig tillbaka och tänker att det är delegationen som ska sköta jämställdhetsarbetet. Det är mer naturligt att ge myndigheten det ansvar som delegationen har fått.

Hur är samverkan mellan delegationen och myndigheten tänkt att ske? Det är viktigt för att den kunskap som delegationen bygger upp inte förloras år 2006 när delegationen läggs ned.

Det finns en mängd goda exempel i samhället på förskolor som har jobbat bra med jämställdhetsarbetet. Björntomten och Tittmyran nämndes i den tidigare debatten. Det är två förskolor i Gävle som har kommit långt i det arbetet. Det finns ingen anledning att alla förskolor runtom i landet ska uppfinna hjulet på nytt. Det är viktigt att ta till vara de erfarenheter som finns. Det finns mycket erfarenheter som gör att man nu kan ta itu med att se till att den ordinarie verksamheten i landet förändras och förbättras. Det här är svåra frågor. Det är många föräldramöten där man diskuterar jämställdhetsfrågor och där det framgår att det finns för lite kunskaper bland både personal och föräldrar för att ta verksamheten ett steg längre. Statsrådet har helt rätt i att det är kunskap och medvetenhet som är A och O.

Jag tror inte att delegationen svarar på behoven att nå ut till alla förskolor. Brister finns i dag hos alla, men det är få av dem alla som kommer att komma i kontakt med delegationens arbete.

Det finns ett antal möjligheter för att få en förändring till stånd i förskolorna inom den ordinarie verksamheten. Folkpartiets landsmöte beslutade för några veckor sedan att förskolläraryrket ska förstärkas med jämställdhetsaspekterna. Birgitta Ohlsson och jag själv har väckt motioner i riksdagen om att göra om obligatoriska jämställdhetsplaner. Det är en del av det som krävs enligt läroplanen.

Fortbildning för befintlig personal är en tredje väg att gå för att nå verksamheten. En fjärde möjlighet är att sprida handböcker med de goda exemplen till alla skolor i landet.

Har statsrådet övervägt några av dessa vägar för att nå ut? Om hon inte har gjort, kan hon tänka sig att göra det i framtiden?

En tredje fråga gäller genuspedagogerna, som jag har förstått skulle vara införda i varje kommun till år 2004. Hur går det med det arbetet? Hur många kommuner har hittills infört genuspedagoger?

Anf. 37 Statsrådet LENA HALLENGREN (s):

Fru talman! När det gäller delegationen, som interpellationen huvudsakligen handlar om, har den ett utredningsuppdrag men också en opinionsbildande uppgift. Jag vill att delegationen använder sina 12 ½ miljoner kronor till att lyfta upp jämställdhetsfrågan, att göra den synlig. Den ska inte bara använda resurser till att delvis ge pengar till de förskolor som man tycker kan vara ett gott exempel, utan den ska se en helhet. Den ska bidra till att göra jämställdhetsfrågan synlig på ett sätt som den definitivt inte har varit tidigare.

De självständiga myndigheterna har sina uppgifter, som vi naturligtvis är måna om att de fullföljer. När det gäller hur delegationen ska förhålla sig till myndigheterna kommer det att vara ett nära samarbete. Delegationen har till uppgift att samverka med föräldrar, barn, verksamheter och organisationer som ligger nära i inriktning, men också med myndigheter. Både Myndigheten för skolutveckling och Skolverket kommer att vara knutna som experter till delegationen, för att bidra med sina kunskaper och för att hämta de erfarenheter som delegationen gör.

När det gäller alla konkreta idéer om hur vi ska skapa en bättre jämställdhet i förskolan tycker jag att det är viktigt att vi sätter ned foten och bestämmer oss för att läroplanen för förskolan är ett styrdokument. Det är det styrdokument vi politiker har för att styra förskolorna, inte för att beskriva exakt hur varje förskola ska arbeta för att åstadkomma bästa möjliga jämställdhet. Vi är väl medvetna om både Tittmyrans och Björntomtens goda erfarenheter, men de säger själva att det inte är säkert att alla ska göra precis som de. Det här arbetet har passat dem, deras personal och deras barngrupper bra. Hur man ska förbättra jämställdheten måste vara en fråga för professionen, precis som så många andra frågor.

Det finns ungefär 150 utbildade genuspedagoger i dag. Målsättningen kvarstår att varje kommun ska anställa en genuspedagog. Ofta är det en person som redan finns i kommunen som får en utbildning till genuspedagog och som därmed är knuten till den specifika kommunen.

Jag måste ändå få fråga Cecilia på vilket sätt det är fel att en särskilt lämpad delegation får till uppgift att fungera som en vitamininjektion för förskolan och dess jämställdhet. Det är så delegationen ska arbeta. Myndigheten har kvar sitt uppdrag. Läroplanen finns. Goda exempel plockas ständigt fram. Äntligen ska förskolan jobba särskilt med jämställdhet, på

ett sätt som vi inte kan se i någon annan del av vare sig utbildningssystem eller annan verksamhet. Vi har sett delegationer och uppdrag inom andra sektorer, inom andra ämnen och inom andra värdegrundsfrågor. Frågan är: Vad är det som är så särskilt fel i att arbeta med en förskoledelegation för jämställdhet?

Anf. 38 CECILIA WIGSTRÖM (fp):

Fru talman! Jag tycker att det är fel att jobba genom en delegation när vi har en myndighet för skolutveckling som är ansvarig för att bistå kommuner och förskolor med att utveckla sin verksamhet. Det är den myndigheten tillsammans med Skolverket som har ett ansvar för att se till att läroplanen implementeras på bästa sätt. Det är där kunskapen ska finnas. Det är där jämställdhetsperspektivet ska integreras i all verksamhet.

Att tillsätta en speciell delegation ser jag inte som något annat än att regeringen försöker visa upp exempel på att man har handlingskraft. Det syns mer i medierna om man skapar en ny delegation än om man helt enkelt ger ett ökat uppdrag till de myndigheter som finns.

Jag fick inte något tydligt svar om de olika förslagen jag hade om hur man skulle kunna förbättra den ordinarie verksamheten. Jag gav fyra exempel på hur man skulle kunna jobba. Jag tänkte särskilt fråga om det som togs på Folkpartiets landsmöte om att förbättra utbildningen för förskollärarna. Är det någonting som statsrådet skulle kunna tänka sig?

Jag skulle också vilja fråga statsrådet om den broschyr som Myndigheten för skolutveckling har tagit fram: Hur kommer den att distribueras i landet? Kommer den att distribueras till alla förskolor?

Tidigare togs frågan om dåliga och goda exempel upp. En sak som är klar är att om vi ska lyckas förbättra jämställdhetsarbetet i förskolorna är det viktigt vilka värderingar som råder ute i samhället. Det finns en växelverkan.

Jag vill avsluta med att ge ett positivt exempel. När Gro Harlem Brundtland var statsminister i Norge frågade man dagisbarn vad de ville bli när de blev stora. Pojkarna fick också svara på frågan vad de ville bli om de var flickor. Då var det en pojke som sade: Om jag var flicka skulle jag vilja bli president.

Förebilder är otroligt viktiga för att vi ska lyckas med detta.

Anf. 39 Statsrådet LENA HALLENGREN (s):

Fru talman! Jag vill börja med att säga som jag sade i den föregående debatten, som var speciellt inriktad just på jämställdhetsplaner: Jag stänger inga dörrar. Men vi måste vara medvetna om att läroplanen för förskolan är det styrdokument som vi har att använda oss av gentemot förskolor och professionen. Om vi skulle tala om exakt hur varje förskola ska göra tror jag att en stor del av kreativiteten hos personalen skulle gå förlorad.

När det gäller foldern – materialet, exempelsamlingen eller vad den nu ska kallas – kommer den att distribueras brett till kommuner och till skolor. Den ska naturligtvis användas av genuspedagogerna i kommunerna.

När det gäller delegationen vill jag avsluta med att säga att regeringen gör många saker förutom det som handlar om just Jämställdhetsdelegat-

ionen, även om den har stått i fokus i interpellationen och debatten. Den är ett bidrag till feministisk verksamhet i grund- och gymnasieskolor över hela landet. Myndigheterna får ta fram lärande exempel. Det utbildas förskollärare och lärare i genuskunskap. År 2004 ska det finnas minst en sådan i varje kommun. Vi har tillsatt en utredning om diskriminering.

Nu är det dags att sätta förskolan och de allra minsta barnen i fokus. En delegation synliggör detta arbete på ett tydligare sätt. Att synliggöra den brist på jämställdhet som råder i förskolan bland de yngsta barnen är inte på något sätt oviktigt – tvärtom. Att synliggöra, att få i gång en debatt och en diskussion och att se till att många fler än de som arbetar i verksamheter och myndigheter deltar och har en tät dialog framöver är självklart.

Det är oerhört viktigt att många fler i samhället deltar i den här debatten. Jag tror att delegationen kommer att bidra till en helt annan öppenhet och en helt annan opinionsbildande roll. Den utredande rollen och de resultat som man kommer fram till ser jag fram emot, både om ett år när de delredovisar och om två och ett halvt år när delegationen är klar.

Överläggningen var härmed avslutad.

9 § Anmälan om inkomna faktapromemorior om förslag från Europeiska kommissionen

Andre vice talmannen anmälde att följande faktapromemorior om förslag från Europeiska kommissionen inkommit och överlämnats till utskott:

2003/04:FPM16 Förslag till rådsbeslut om slutande av Europarådets konvention nr 180 KOM(2003)398 till näringsutskottet

2003/04:FPM24 Förslag till Europaparlamentets och rådets förordning om förebyggande av penningtvätt genom tullsamarbete, till skatteutskottet

10 § Hänvisning av ärenden till utskott

Föredrogs och hänvisades

Motioner

2003/04:Sk25–Sk27 till skatteutskottet

11 § Bordläggning

Anmäldes och bordlades

Finansutskottets betänkanden

2003/04:FiU1 Utgiftsramar och beräkning av statsinkomsterna

2003/04:FiU11 Tilläggsbudget 2 för budgetåret 2003

2003/04:FiU12 Ändring av övergångsbestämmelser för vissa finansiella företag

Prot. 2003/04:29
17 november

Miljö- och jordbruksutskottets betänkanden
2003/04:MJU5 Ändringar i lagen (1985:295) om foder, m.m.
2003/04:MJU6 Ändringar i djurskyddslagen (1988:534)
2003/04:MJU7 Förvaltning av kvaliteten på vattenmiljön

12 § Anmälan om interpellationer

Anmäldes att följande interpellationer framställdes

den 17 november

2003/04:114 av *Ana Maria Narti* (fp) till utbildningsminister Thomas Östros

Studenters ekonomi

2003/04:115 av *Carin Lundberg* (s) till justitieminister Thomas Bodström

Tingsrätter i Västerbotten

2003/04:116 av tredje vice talman *Helena Höij* (kd) till utrikesminister Laila Freivalds

Stödet till demokratirörelsen på Kuba

Interpellationerna redovisas i bilaga som fogats till riksdagens snabbprotokoll tisdagen den 25 november.

13 § Kammaren åtskildes kl. 11.48.

Förhandlingarna leddes av andre vice talmannen.

Vid protokollet

ULF CHRISTOFFERSSON

/Monica Gustafson

1 § Justering av protokoll.....	1
2 § Meddelande om frågestund.....	1
3 § Anmälan om fördröjda svar på interpellationer.....	1
4 § Svar på interpellation 2003/04:62 om transsexuellas situation.....	2
Anf. 1 Socialminister LARS ENGQVIST (s).....	2
Anf. 2 MARTIN ANDREASSON (fp)	2
Anf. 3 Socialminister LARS ENGQVIST (s).....	3
Anf. 4 MARTIN ANDREASSON (fp)	4
Anf. 5 Socialminister LARS ENGQVIST (s).....	5
Anf. 6 MARTIN ANDREASSON (fp)	5
Anf. 7 Socialminister LARS ENGQVIST (s).....	6
5 § Svar på interpellation 2003/04:68 om prioriteringar i sjukvården	6
Anf. 8 Socialminister LARS ENGQVIST (s).....	6
Anf. 9 CRISTINA HUSMARK PEHRSSON (m).....	7
Anf. 10 Socialminister LARS ENGQVIST (s).....	8
Anf. 11 CRISTINA HUSMARK PEHRSSON (m).....	9
Anf. 12 Socialminister LARS ENGQVIST (s).....	10
Anf. 13 CRISTINA HUSMARK PEHRSSON (m).....	10
Anf. 14 Socialminister LARS ENGQVIST (s).....	11
6 § Svar på interpellation 2003/04:77 om äldres fallolyckor	12
Anf. 15 Socialminister LARS ENGQVIST (s).....	12
Anf. 16 LINNÉA DARELL (fp)	13
Anf. 17 Socialminister LARS ENGQVIST (s).....	14
Anf. 18 LINNÉA DARELL (fp)	15
Anf. 19 Socialminister LARS ENGQVIST (s).....	15
Anf. 20 LINNÉA DARELL (fp)	15
Anf. 21 Socialminister LARS ENGQVIST (s).....	16
7 § Svar på interpellation 2003/04:63 om jämställdhetsplaner i förskolan	16
Anf. 22 Statsrådet LENA HALLENGREN (s).....	16
Anf. 23 BIRGITTA OHLSSON (fp)	18
Anf. 24 LUCIANO ASTUDILLO (s)	18
Anf. 25 Statsrådet LENA HALLENGREN (s).....	19
Anf. 26 BIRGITTA OHLSSON (fp)	21
Anf. 27 LUCIANO ASTUDILLO (s)	22
Anf. 28 SOLVEIG HELLQUIST (fp).....	22
Anf. 29 Statsrådet LENA HALLENGREN (s).....	23
Anf. 30 BIRGITTA OHLSSON (fp)	24
Anf. 31 SOLVEIG HELLQUIST (fp).....	24
Anf. 32 Statsrådet LENA HALLENGREN (s).....	24
8 § Svar på interpellation 2003/04:83 om jämställdhet i förskolan	25
Anf. 33 Statsrådet LENA HALLENGREN (s).....	25

Anf. 34 CECILIA WIGSTRÖM (fp)	26
Anf. 35 Statsrådet LENA HALLENGREN (s)	27
Anf. 36 CECILIA WIGSTRÖM (fp)	28
Anf. 37 Statsrådet LENA HALLENGREN (s)	29
Anf. 38 CECILIA WIGSTRÖM (fp)	30
Anf. 39 Statsrådet LENA HALLENGREN (s)	30
9 § Anmälan om inkomna faktapromemorior om förslag från	
Europeiska kommissionen	31
10 § Hänvisning av ärenden till utskott	31
11 § Bordläggning.....	31
12 § Anmälan om interpellationer	32
13 § Kammaren åtskildes kl. 11.48.	32

